

CUMA RİSALESİ

Prof. Dr. Durmuş Ali KAYAPINAR

CUMA RİSALESİ.....	1
CUMA RİSALESİ.....	3
I. MUKADDİME.....	4
A. NAMAZIN ÖNEMİ.....	4
B. Cuma.....	12
C. Zuhr-u Âhir.....	15
BİRİNCİ BÂB.....	22
MEZHEBİMİZ ÇERÇEVESİ İÇERİSİNDE YAPILMIŞ NAKİLLER HAKKINDADIR.....	22
İKİNCİ BAB.....	30
ÜÇÜNCÜ BAB.....	45

CUMA RİSALESİ

Allah’a hamd olsun... Namaz kılmakla mükellef olan mü’minlere camiye devam etmeyi emir buyuran Allah’a... Cuma gününü yer ve zaman olarak diğer günlerden üstün kılan; içerisinde kılınan namazları, fazilet itibarıyla farzların fevkine çıkararak Allah’a... Rahmetiyle muamele buyurduğu zata (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem): **“Bir kulu namaz kıldığı zaman (Onu namaz kılmaktan) men eden (adam: Ebu Cehil)’i gördün mü?”** kavli-i ilahîsini inzal buyuran Allah Teâlâ’ya hamd olsun.

Allah’ın salât-u selamı O’na (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem), O’nun âline, ashabına ve hayır yarışı zinetinde olanların izinden giden yüce kişilere olsun.

Allah’ın ism-i şerifi ile söze başladıktan, Allah’a hamd-ü sena ve Rasulüne Salât-u Selam vecibelerini yerine getirdikten sonra mevzua giriyorum.

Bana Cuma’nın farzından sonra kılınan ve namaz kılan mü’minin vaktine eriştiği ve kendisi için fiilen gerçekleşmemiş olan ZUHR-U ÂHİR diye niyet ettiği dört rekât namaz hakkında bir soru soruldu. **“Bu namazı kılmak mı, yoksa terk etmek mi daha evladır?”** denildi. Bazı dostlar ve birçok faziletli kişiler bu meselenin mahiyetinin aydınlığa kavuşması, bazı zihinlere apaçık delilleri bozup dağıtarak sunulan bu sapık fikirlerin

mahiyetinin açığa çıkması ve sonuca bağlanması için meseleyi aklî ve naklî delillerle vuzuha kavuşturmamı işaret ettiler. Meseleyi işlerken, karışıklığa ve yanlış anlaşılmaya yol açabilecek kısa ifadeden (îcâz) ve insanı bıktıran uzun açıklamalardan (itnâb) kaçınıyorum. Halim dağınık ve aklım karışık olmakla beraber konuya Allah'a dayanarak ve O'nun hidayet nuru ile istidlâl ederek başladım. Ona öyle eşsiz inciler ve denksiz faydalı bilgiler kattım ki bu sayede o adeta, en güzel mücevherlerle bezenmiş bir gerdanlık haline geldi. Ona **“Nur'uş-Şem'a Fî Beyâni Zuhr'il-Cum'a: Cuma'nın ZUHR-U (ÂHİR)'inin beyânı hakkında MUM İŞİĞİ”** diye isim verdim. Onu bir mukaddime, üç bölüm ve bir sonuç (hâtime) olarak tertip ettim.

I. MUKADDİME

Bu mukaddime, öğrenilmesi gereken, tahkîk edilip anlatılması zarûrî olan durumların zikri hakkındadır.

A. NAMAZIN ÖNEMİ

Peygamberlerin efendisi (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'den vârid olduğu gibi, **“namazın, dinin direği, kat'i (kopmaz) bağı ve apaçık nur olması”**, bir de namazın, tâat çeşitlerini ve Allah'a kurbîyyet şekillerini içinde toplaması bakımından ibadetlerin en faziletlisi olması (hususları)dır. Bu da Hak Teâlâ'nın, kulda bıkınlık duygusunun varlığını ve insanın bazen kendisini tembelliğe sevk edebileceğini bilmiş olması sebebiyle, onun ibadet ve tâatlarla vakitleri değerlendirmeye devam etmesini sağlamak için; Allah'ın tâatleri namazla renklendirmiş ve namazı ibadetlerin bedenî, kalbî, rûhî ve sırrî olmak üzere dört çeşidini birden şamil kılmış olmasından

anlaşılmaktadır. Bu çeşitlerden her birinin altında kabiliyete göre kendini gösteren bir takım bölümler vardır.

- a) **Bedene ait olan duyusal (hissî) çeşidin bölümleri:** İki şehâdet (kelime-i şehadetler), oruç, cihad, namaz, zikir gibi şeyler; dil alışkanlığı yapılan tesbih ve benzerleridir.
- b) **Kalbe ait çeşidin bölümleri:** İman, ilim, zühd, sabır, rıza ve tevazu gibi şeylerdir.
- c) **Rûhî çeşidin bölümleri:** Şevk, idrâk, muhabbetin gerektirdiği şeyler temyîz; sevginin gereği olan halleri, sevgi dışı zararlı duyguların eseri olan hallerden ayırt etme ve müstağnîlik (gayriye muhtaçlık duygusundan arınma) gibi şeylerdir.
- d) **Sırrî çeşidin bölümleri:** Bekâ, sayıya sığmayan ve sonu gelmeyen tecelliyât-ı ilâhiyye nurlarının türleri yönünden meşhûdun şühûdiyyeti, görülen ve yaşanan gerçeklerin tanıklık ettiği göstergelerin tanıklığı doğrultusunda hareket etmektir.

Namaz, diğer amellerin içerisinde bulunmayan şeyleri de içerisine aldığından, kendisine düşen payı kavrayışı oranında, Allah'ın kendilerine söz konusu içeriklerden bazı şeyleri tanıttığı kimseler için, zikredilen bu çeşitlerin tümünü içerisinde toplar. Bunun için kemâl ehlinden biri şöyle demiştir:

“Namaz, kalplerin temizlik vasıtasıdır. Gaybları en iyi, gizlileri en doğru bilen Allah'ın kapılarının açılması isteğidir. Onda sırların sahaları genişler. Onda pırl pırl nurlar parıldar.”

Allah Teâlâ sende zayıflık bulunduğunu bildi de, namaz sayısını azalttı. Fazl-ı keremine olan ihtiyacını bildi de, namaz imdadını çoğalttı. *(Sana dertlerini dindirmen, ihtiyaçlarını gidermen ve yüksek derecelere ermen için, çok namaz kılmakla kendisinden medet dileme imkânı verdi.)*

Sonra, namazın terkîbi ne güzel...! Tertîbi ne hoş. Nasıl cennetin köşkleri gümüş ve altın tuğla... döşemesi en güzel misk ise, namazın binası da Kur'an'dan, rükûdan ve secdeden tuğla... döşemesi de tesbîh, tahmîd, tehlil ve temcîd'dir. Bu birleşik yapı, namazın kalıp ve bedeni mevkiinde, ihlâs ise onun ruhu mesabesindedir.

Sanki Allah Teâlâ Adem Aleyhisselâm'ı en güzel surette yaratmış ve O'na mübarek Cuma günü Rûh'u üfürmüş, böylece Hz. Adem canlanmış ve Hak Teâlâ NUR'unu tamamlamıştır.

Namaz da tıpkı böyle...! Aynen nakledilmiş hadîs-i şeriflerde tesbit edildiği gibi... Hz. Âdem ve zürriyetine, yaratılışı tarzında olduğu gibi, bu beden ve ruhlardan teşekkül eden namaz kalıbına binmelerini, sonra ona ihlas ve ıslah ruhunu üfürmelerini emretmiştir.

Beden ve ruhları yaratmada tek ve eşsiz olan Allah'ı tesbîh ederim. Kuluna, felaha ermesi ve kurtuluvermesi için, ibadet kalıbını kazanması ve onu ihlâs nuru ile diriltmesini emreden Allah'ı her türlü noksanlıklardan tenzîh ederim.

O, insanları başıboş sürü ve çobansız deve halinde (seviyesiz ve gayesiz) bırakmamıştır. İnsanı ilâhî hitabına layık ve ehil kılmış, fazl-ı keremi olarak onu kendisine yaklaştırmış,

sonra namazın şanının yüceliği ve kadr-ü kıymetinin yüksekliği dolayısıyla onun için birtakım şartlar ve rükünler vaz' eylemiştir.

Bütün bu rükün ve şartlar, sadece başlı başına güzel birer mevki işgal etmekle kalmaz; üstelik güzellikleri haddi hesabı aşar. İfade sınırlarından dışarı taşar. Beyanın sahası o güzellikleri ihatadan aciz kalır.

İfade kalıplarına sığmayan o güzelliklerden, denizden bir damla, inci gerdanlıklarından bir tane, bir numune ve bir adres kabilinden saf altın olarak bir nebze bahsedelim. Rükünler (hakkında söyleyeceğimiz sözler)'i öz edelim ve diyelim ki:

1. KIYAM:

(Namazda ayakta durma): Her şeyi bilen Allah'a saygı göstermek ve tazim (yüceltme) etmektir. Çünkü ayakta durmak, insanlar arasında da tereddütsüz tazim anlamı taşır. Zira kendisinden üstün olan kimseyi yücelten ve (büyüğüne saygılı davranma) kabiliyetine sahip olan kimse, (kendisi için) o büyük zatın huzurunda ayağa kalkmaktan başka hiçbir davranışı uygun ve caiz görmez. Bu kimse oturursa, ancak o büyük zatın emri ile oturur; ayakta duruyorsa, ancak onun kadr-ü kıymetini yüceltmek maksadıyla durur.

Saygın kişiler karşısında oturmak ve ayakta durmak vasıflarıyla nitelendirilen kimse hakkında kıyam; tazim sayıldığına göre; keyfiyetten (nasıllık, nicelik, nitelikten) ve akl-ü hayale gelen en zayıf düşünce ve hayallerden berî ve münezzeh olarak, Kıyam sıfatından başka hiçbir sıfatla asla nitelendirilemeyen Allah hakkında haydi haydi tazim sayılır. Bu

sebeple kul O'nun huzurunda ayağa kalkar. Yalvarıp yakaran, alçalıp hiçleşen zavallı bir biçare şeklinde kıyama dikilir. Sağ elini sol elinin üzerine koyarak... ve bununla ellerini her türlü (uğraşı ve) kesb-ü kârdan men ettiğine işaret ederek... isteklerini elde etmekten acizliğini göstererek... Kendisinin (başı başına) hiçbir güç ve kuvvet, çare ve kudret sahibi olmadığını sergileyerek... Rabb'inin huzurunda kıyama durur.

Kıyamda durmak suretiyle de, Efendisi'nin kapısından başka yönlere yönelmemekte olduğunu, ancak O'nu gaye edindiğini simgeler.

Kul bu haliyle O'nun kapısını kapılanmakta, sevabını ummakta ve cezasından korkmaktadır.

2. KIRAAT:

Kıraate gelince; kul, namazda Kur'an-ı Kerim'den bir miktar okumakla, Allah'ın kitabına yapışmakta olduğuna işaret eder. Kendi güç ve kudretini yıkıp yerine Cenab-ı Kibriya'nın azametini koyarak... O'nun en sağlam bağ, en parlak nur, en güçlü şefaatçi ve en güvenilen şerefli olduğunu belirleyerek Kelam-ı İlâhîsine sarılır. Böylece, O'nunla ancak O'nun indirmiş olduğu ayetler ve koymuş olduğu hükümlerle konuşur.

3. RÜKÛ:

Rükûa gelince; rükû da bir tevazu ifadesi olmakla birlikte bir de, bir halde (kıyam) devam etmenin, ecel ile ömürlerinin sona ermesi mukadder olan kimselere uygun düşmeyeceğine işaret vardır.

Bu sebeple kul, görünüşte rükûa vararak sırtını aşağı eğer ve aslında gizli olarak kalbini Allah’a doğrultur. Mâbûd’a huşu ve tevazu duygusu ile dolu bir sır âleminde rükû ve sücûd(un şekli eğriliği) ile (kalbin Allah’a doğruluk ve istikamet) hali asla değişmez. Aksine rükû ve sücûd halleri “Ey Rabbimiz! Bizi dosdoğru yola yönelt...” kavli ilâhîsine tıpatıp uymaktadır.

Nasıl ki kul, eşi benzeri olmayan Allah’ın en büyük olduğunu dile getirerek “Allahu Ekber” sözüyle namaza başlamışsa, bu başlayışta da bir ihlas ve içtenlik vasfı nasıl varsa, bu vasıf diğer hallerde de öylece vardı, sabittir ve değiştirilmiş değildir.

4. SECDE:

Mâbûd-u Zîşan’a huzû ve huşû göstermenin O’nun huzûrunda hiçlik ve çaresizliğini sergilemenin son haddidir. Çünkü secde, hilkat güzelliklerinin toplandığı yer (olan yüz ve alın)ın, her şeyin yaratılışını güzel yapan Zât-ı İlâhîsi uğrunda kullanılmasıdır. Bu güzel birleşik (secde organları) varsın sevap arzusuyla Allah’ın en hakir yaratığına yapışsın, insan ve hayvanların ayakları altındaki toprağa bulansın.

Kul, böylece bu makamın üstünde hiçbir makamı gerçekleştirmek, kendi kudreti dâhilinde olmadığına işaret eder. Sanki o bu haliyle: “**Benim amelim işte bu noktada sonra erer**” der. Bu davranış, amel ve kulluk sırf kendisine ait olana yaklaşımdır. Namaz esnasında her geçen şeyde kula sanki: “**Yaklaş!**” denilmekte, secde halinde de: “**Yaklaş, gayeye ulaş!**” denilmektedir.

Bunun ötesinde bir istek yok... Bunun içindir ki, secde ile tamamlanmadığı müddetçe bu parçalar topluluğuna namaz ismi gitmiyor. Secde ile tamamlanmadıkça **kıyam, kıraat, rükû** ve **ka'deye** namaz denmiyor.

Birinci secde Cenâb-ı Mevlâ'nın emrine uymaktır. İkinci secde de en uygun yolda yürümeyi başarmanın ve en üstün makamı elde etmenin şükürü olarak yapılmaktadır.

Melun şeytana baksana...! Secde ile emrolundu da, emre uymadı. Ondan önce O'na hiçbir asi karşı gelmedi. Denildi ki:

“İsrafil Aleyhisselâm şeytana baktığı ve onu secde etmez halde gördüğü zaman, tek olan yüce Allah'a şükür olarak, ikinci bir secde daha yaptı. Biz de bu yüzden, secdelerin tekrarı hususunda İsrâfil Aleyhisselâma uyduk.”

Secdenin hikmeti hususunda denildi ki: ***“Biz arzdan yaratıldık ve yine arza döneceğiz.”***

Secdeden başı kaldırma; zayıflığa, muhtaçlığa, acizliğe ve kırıklığa işarettir. Çünkü bu böyle olmasa kul, Allah'a olan şükür borcundan bir kısmını bari ödeyeyim diye, başını secdesinden bütün ömrü boyunca hiç kaldırmazdı.

Kul, başını secdeden kaldırmakla der ki: ***“Eğer ben bir tek günün fazilet ve bereketinin şükürünü eda etmek için bin yıl Rabb'ime secde eder halde kalsam, bu bir günün şükür borcunu bile tam olarak ödemiş olmam...”***

Buradaki yıl, bin ay; ay, bin gün; gün, bin zaman ve zaman, bin senedir.

Namazın niçin secde ile sona erdiği sorusuna gelince: Ka'de (namazda oturuş) ihtiyacın istenmesi ve olayın Allah'a yükseltilmesidir. Oturma da fikrin daha iyi toparlanmasına ve bu maksadın gerçekleştirilmesine en uygun pozisyonudur. Görmez misin ki iki veya daha fazla şıklardan birini seçmekte muhayyer bırakılan kimsenin, bulunduğu mecliste oturmaya devam etmesi halinde muhayyerlik hakkı ortadan kalkmaz. Buna mukabil, meclisten kalkıp gitmek bunun aksinedir. Adı geçen kişi, muhayyer bırakıldığı meclisi terk edip giderse muhayyerlik (seçme) hakkını kaybeder.

Allah'ın bir tek namaz içerisinde ka'denin iki defa tekrarlama hükmünü koyması da O'nun zayıflığından dolayı kuluna bahsettiği sayısız lütuflarından biridir. Böylelikle kuluna sanki: ***“Ey kulum! Otur. İndimde makbul olan hizmetimde bulunmakla yoruldu, dinlen...!”*** diyor. ***Vay şu kimsenin haline ki, bir yaratığın önünde dizini yere koymadan çalışıyor; iş sahibi kendisine: “Otur, yorgunluğunu biraz gider!”*** demiyor da; aynı kimse yaratıcısına azıcık hizmet ediyor ve yüce yaratıcısı ona, hem de iki defa: ***“Otur!”*** diyor.

Birinci oturuşta kuluna: ***“Övgünü bize içtenlikle yap. Hamd ve senanı sırf bize tahsis et...”*** buyuruyor.

İkinci oturuşta: ***“İstedliğini söyle. Duanı yap. Zira mükâfatsız ve lütufsuz bırakılmayacaksın...”*** diyor.

Sonra kul, selam vermek suretiyle de (namaz) ihramından çıkar. Çünkü, ***“Allahu Ekber”*** diyerek ihrama girmiştir. ***Kuddûsü's-selâm*** olan Allah'tan başka her şeyden el etek çekmiştir. Selam vererek de ihramdan çıkmış ve Allah'ın izni ile

insanlarla temas etmek ve onlarla konuşmak serbestisine kavuşmuştur. Sanki Cenab-ı Hak burada da bu kuluna: ***“Ey kulum! Ben senin ibadetine muhtaç değilim. Sen ise insanlardan ilgini kesemezsin. Onlara dön. Onları selamla. Zira sen (namaz kılmakla) onlardan ayrıldın. Engin dünyadan ayrılıp ebedî ahirete, üstün rütbe âlemine gittin...”*** demektedir.

Bu ulvî yolculuktan dönen kimse de çevresine adeta şunları söyler: ***“Ey beni seven kimseler! Ben sizden ayrı kaldığım müddetçe sizleri hiç unutmadım. Duamdan sizleri mahrum etmedim. Siz de beni dertlerimle başbaşa bırakmayın. Yaşayabilmem için muhtaç olduğum şeylerde bana yardım edin....”***

Bunlar namazın güzelliklerinden sadece bir nebze ve onun Allah indindeki yüceliğinden sadece bir katredir. Hangi dil Allah’ın, imana tâbî, fahşa ve münkere mani, dinin direği, Müslümanların sigortası, mü’minlerin güvencesi. Emin Mustafa Sallallâhu Aleyhi ve Sellem’in göz bebeği, abidlerin dinlendiricisi kıldığı ve bütün kullarını kılmakla mükellef tuttuğu bir işin güzelliklerini tam manasıyla ifade edebilir?! Allah bizi, namazı kılmaya ve hakkını daima korumaya muvaffak kılsın. Âmîn...!

B. Cuma

Öne alınıp birinci planda işlenmesi gereken şeylerden ikincisi: Cuma... Şüphesiz ki Cuma günü, büyük bir gündür. Paha biçilmez bir düğündür. O kadar ki, bazı kadirli kişiler, Cuma gecesini kadir gecesinden üstün tutmuşlardır. Hz. Âdem’e o gün ruh üfürülmüştür. Hz. Nuh’un gemisi Cûdî Dağı’na o gün oturmuştur. Allah Hz. Âdem’i cennete o gün katmış ve fazl-u

kereminin Hz. Âdem üzerinde görülmesi için Allah O'nu yine o gün cennetten çıkarmıştır. Cenab-ı Hakk Hz. Âdem'i o gün peygamber seçmiş ve Hz. Adem o gün Rabb'ına tevbe etmiştir. O'nun ruhunu da o gün kabzetmiş ve kendi Cânib-i İlahi'sine nakleylemiştir. Yusuf (as)'ı hapisten o gün çıkarmış ve Firavun'u o gün denizde boğmuştur. Musa (as) zaferi o gün elde etmiş ve Allah'ın yardımına o gün mazhar olmuştur. İsa (as)'ı o gün göğe çekmiş ve Muhammed (as)'ı Bedir günü, gerçek peygamber ve peygamberliğinin gereği olan ilahi destek ve başarısının alameti olarak o gün muzaffer kılmıştır.

Bazı marifet ehli kişiler, Cuma'nın arefe gününden daha faziletli olduğunu söylemişlerdir.

Yaratıkların efendisi Sallallahu Aleyhi ve Sellem efendimizden rivayet edilmiştir ki: "Cuma, Ümmet'in bayramı ve günlerin efendisidir."

Melaike-i Kiram'ın dilinde: "Yevmü'l-Mezîd: Fazlalık günü, çok çok verilen gün" diye; cennet ehlinin dilinde de: "Daru's-Selam: Selamet yurdu" diye isimlendirilir.

O günde günahlar affolunur. Verilen sadaka ve yapılan ikramların sevabı kat kat artırılır. Ruhlar o gün toplanır. Berzah ehlinden azab o gün kaldırılır.

Cuma'nın bir azad ve af günü olduğu muhakkak... Bu ümmet için biriktirilip bekletilmiş muazzam işler ve çeşitli haller günü olduğu şüphesiz...

Cuma'nın namazı, bir hacca bedel... Vaktini beklemek, bir umreye denk...

“Cuma günü veya gecesi ölen kimse, kabir azabından ve sorgu belasından emin olur.”

Bazı hadis-i şeriflerde Cuma'nın (insanlara) şahitlik edeceğine şahitler ve namazına giden kimseler için her adım başına bir sevab verileceğine deliller vardır. Bir rivayette de, ***“Her adım için bir sene ibadet sevabı verileceği”*** söylenmiştir.

“Cuma gününde (dualar için) bir icabet (kabul) saati var. Bir yalvarma, yakarma ve bir Allah'a yönelme ve teslimiyet vakti var. Şayet kulun duası bu zamana rastlarsa (mutlaka) kabul olur.”

Üstelik Cuma'nın faziletleri sayıya sığmaz ve yazmakla bitmez. Cuma günü yapılan ibadetlerde temkinli davranmak ve ihtiyat yolunu tutmak vaciptir. Bilhassa Cuma'nın farz kılınmış olan namazlarında ihmal konusunda titiz davranmak şarttır.

NOT: Allah-u Teâlâ her ümmete, Mevlâ'larına ibadet için ayıracakları ve dünya işlerini bir yana bırakıp Rab'larına kulluk edecekleri bir gün ayırmıştır. İşte (Allah'ın Muhammed ümmetine ayırdığı) ibadet günü de **Cuma günüdür**.

Günler içerisinde Cuma, aylar içerisinde Ramazan gibi; Cuma günündeki icabet (kabul) saati de, Ramazan ayındaki Kadir Gecesi gibidir. Bunun içindir ki hadis-i şerifte şöyle vârid olunmuştur: ***“Şüphesiz ki Cuma günü (amelleri) sahih ve makbul olan bir kimsenin Cuma'sı dışındaki günleri (haftası) da sahih olur. Ramazan'ı sahih ve makbul olan kimsenin, Ramazan ayı dışında kalan (ayları), yılı sahih olur. Haccı***

sahih ve makbul olan kimsenin de, geri kalan ömrü sahih ve makbul olur.”

Görülüyor ki, Cuma haftanın ölçüsü, Ramazan yılın tartısı, Hac da ömrün terazisidir.

C. Zuhr-u Âhir

Tahkiki gereken hususlardan üçüncüsü: Zuhr-u Âhir.

Öğle namazının kaçınılmaz farzlardan bir olduğu sabit olmuştur. Biz onu –yani Cuma namazını- Cuma günü kılmakla, (o gün) öğleyi de terk etmekle emrolunmuşuz. Oysa ki öğle namazı da (hakkında nass varid olmuş) kesin bir farzdır, (terk edilemez). Çünkü bir farzın terki, ancak kendisinden daha kuvvetli, daha üstün ve daha muraccah bir farz yüzünden caiz olur. Farziyyet bakımından sadece Cuma'nın öğleden daha kuvvetli olduğu delillendirilmekle kalmamış; bununla beraber fıkıh kitapları (bu gerçeği gösteren) kesin, geniş ve şümullü delillerle doldurulmuştur. (Cuma namazı, öğle namazında daha müekked olduğu içindir ki müctehidler,) Cuma'yı terk eden kimsenin kafir olduğuna hükmetmişlerdir.

Halk tabakasından bazı cahil sürüsünün, kâmil Hanefî âlimlerinin mezhebine yakıştırdıkları: “Hanefî ulaması, Cuma'nın farz kılınmadığını söylemişlerdir,” şeklindeki iftiraları ise, sadece bu cahil sürüsünün taassup, tarafgirlik ve maksat bozukluklarından ileri gelmektedir.

Değerli şeyhülislam Seriyüddîn b. Şahne şöyle söylemiştir: “Şeyhülislam ceddîm bana şu hususu işaret etti: (Hanefî âlimlerinin, Cuma'nın farz olmadığını söylediklerini ileri

sürenlerin) yanılmaları, **“Cuma günü farz olan namaz aslında öğle namazıdır”** sözünden çıkmıştır. Bence hakikat şudur: Diğer günlerde öğle namazı nasıl farz ise; (Cuma gününde de) farz, Cuma namazından ibarettir. Ashabımız (Hanefî ulemasın)dan yapılan: **“Cuma günü kılınması farz olan namazın, aslında öğle namazı olduğu”na dair rivayetle kastedilen tüm halktır. Bu söz, bütün Müslüman halkın hakkında söylenmiş bir sözdür.**”

Demek oluyor ki Cuma namazı hasta, kör ve (şehir hükmünde olmayan yerde oturan) köylü gibi bazı kimseler için, Cuma'nın bazı şartlarının bulunmaması mazeretinden dolayı, insanların her ferdi hakkında vacip değildir.

Şeyhülislam (sözüne devamla) dedi ki: “Bu, Cuma'yı emreden nassın gelmesinden önce olmuştur.” Yani, öğlenin farz kılınması, Cuma'nın farz kılınmasından önce vuku bulmuştur. Cuma namazının farziyyetini bildiren şariat hükmü geldikten sonra ise Cuma namazı öğle namazının yerine bedel değil, başlıbaşına vaktin **“farz-ı ayn”**ı olmuştur.

Şeyhülislam'ın talebesi, muhakkiklerin sonuncusu, üstadımız allame Kemalüddin b. Hümam da (bu konuda) şunları söylemiştir: “(Hanefî ulemasına, söz konusu isnadı yapanların) hatalarının kaynağı, Kudûrî ve diğer bazı alimlerin şu sözleridir: **“Cuma günü özürsüz olarak öğle namazını evinde kılan kimsenin kıldığı bu namaz caiz olmakla beraber, bu ona mekruh olur.”** Bunu, ceddim Şeyhülislamın kaydetmiş olduğu meselelerin fûrû'u (detaylı açıklamaları) cümlesinden olduğu gözden kaçmaz. Şeyhülislam demiştir ki, Kudûrî ve diğerleri: **“Namaz caiz olmakla beraber, bu O'na mekruh olur”** demekle; **“Cuma günü özürsüz olarak Cuma'yı terk edip, öğleyi evinde kılan kimsenin böyle**

yapması ona haram olur. Öğle namazı ise sahih olur,” demek istemişlerdir.”

*“Fukahanın, Cuma'nın öğleden daha kuvvetli olduğuna dair ittifaklarıyla ve hepsinin açıkça tasrih ettikleri gibi haramlık, kati farzın terkinden ileri gelmektedir. Bu durumda o (Cuma'yı kasten terk eden) kimse, nasıl olur da haramı irtikab etmiş olmaz?! Ben derim ki: “Bu durumda öğle namazı ancak, Cuma'nın vakti çıkmışsa ve Cuma kılacak kadar vakit kalmamışsa veya o kimse Cuma'nın bir kısmını imamla kılmamışsa, o zaman sahih olur. Yok eğer Cuma'nın vakti çıkmadan, Cuma kılablecek kadar vakit varken veya Cuma'nın bir kısmını imamla kılmışken öğle kılmaya kalkarsa; o zaman bu kimsenin öğle namazı ittifakla bozulur. Yok eğer bu kimse Cuma namazının eda edilme zamanının geçmiş olması halinde, kati ve müekked olan farzı terk haramını işlerse; o zaman kılmış olduğu namaz Cuma'nın yerini tutar. Çünkü öğle namazı vaktin farzı olarak belirlenmiştir. Bu nokta da önemli bir noktadır. Bu hususa çok dikkat edilmeli ve sıkı sarılmalıdır. İmam-ı Muhammed'in şu sözü de buna işaret etmektedir: **“Farz, yapılması (kişinin) üzerine takarrur etmiş (boynuna borç olmuş) şeydir.”** En doğrusunu Allah bilir.*

İbnü'l-Hümmam öğlenin asıl olduğuna dair üç delil zikretmiş, mütalaa edenlerin hatırlayacakları gibi, İbnü'l-Hümmam, bu üç delilden ikisini çürütmüş, sonra da şöyle demiştir: *“Burada itibar icmadır. İcmanın hükmü de: **“Vaktin çıkmasıyla öğle kaza niyetiyle kılınır”** şeklindedir.*

Eğer aslında vaktin farzı öğle olmasaydı, yani Cuma günü, asıl farz olan Cuma namazı değil de öğle namazı olmasaydı, öğlenin kazasına niyet edilmezdi.”

İbnü'l-Hümmam sözüne devamla şöyle demiştir: “*Vaktin çıkmasıyla, öğlenin kaza niyetiyle kılınması; birincinin, (yani Cuma'nın vakte) tahsis edilmemiş olmasını gerektirir. Bu duruma göre meselenin hal yolu şöyle olmalıdır: “Önce öğle farz kılınmış, sonra da Cuma ile düşürülmüştür. Bu tarzda farz kılışın sağladığı fayda ise, Cuma'yı kılmaktan aciz kalınması halinde öğleye dönmenin cevazı(nı sağlamak)tır. Çünkü Cuma'nın sıhhati, sağlanamaması muhtemel birtakım şartlara bağlıdır. Öğlenin vacipliği, bu manadan başka hiçbir mana taşımadığına göre; Cuma ve farz, taazzür (sakınca) arz etmeden önce öğlenin sahih olması gerektiği gibi, vacip olması da gerekmez. Cuma hakkındaki ilahi hitabın, Cuma'nın (sıhhatinin) birtakım sakıncalara maruz kalmasından önce geldiği ve Cuma'nın (sıhhatini şüpheli kılan) sakıncalara değil de, sadece Cuma'ya yönelik olduğu muhakkaktır.”*

İbnü'l-Hümmam'ın ifadesi burada sona eriyor. Bu duruma göre söz konusu ihtilaf, Allahu âlem **lâfzî** (sözde kalan) bir ihtilaf olmuş oluyor. **Cuma'nın şartlarının yerini bulması için, gerçekleşmiş olması zarûrî bir dizi şartlarının bulunduğu aşikârdır.** Söz konusu şartların detayı, fûrû'u fıkhıta yazılmış ve zaptolunmuştur. Zapt edilmiştir ama bazen bu şartlardan bazılarının gerçekleşmesinde şüphe hasıl olur. Bu şüphe ile beraber mükellef farzın üstesinden gelememiş, farz borcundan kendisini kurtarmamış olur. Bu durum ise, Hanefilerce şehirli (yani birden fazla camide Cuma kılınan yerlerde oturan) kişinin ve ictihad ehlinde olan bir cemaatçe birliktelik (yani, aynı şehirde Cuma'yı bütün mükelleflerin hep birlikte kılmış olması), ittihad durumu gibidir. Her ne kadar (bir şehirde Cuma kılınan camilerin) sayıları çok olmakla beraber,

amel cevaz üzere cari idiyse de, Hanefiler ve müctehidlerin buna rağmen bundan men edildiklerine dair; müstakil kitaplarda beyan edilmiş birtakım deliller vardır. Bu delillerden biri, Allah-u Teâlâ'nın bütün mü'minlere Cuma'ya koşmayı emretmiş olmasıdır. Eğer Cuma'da, her cemaatin kendi yerlerinde kıldıkları beş vakit namaz gibi olsaydı, “*sa'y* (Cuma'ya koşma)” batıl (yersiz ve manasız) olurdu. Oysa ki sa'y, hem Kur'an hem de icma ile vaciptir.

Söz konusu delillerden biri de, Cuma'nın bir farzdan diğer bir farza çevrilmiş ve birtakım şartlara bağlanmış bir namaz olmasıdır. Dolayısıyla Cuma hususunda Rasûlullah (s.a.v.)'in izine harfiyen uymak vacip olur. Ne aleyhissalatü ve'sselam, ne de O'ndan sonra gelen halifeler Cuma'yı (Cuma kılmaya) uygun olan her beldenin bir tek mescidinden (cami) başka hiçbir yerde kılmış değillerdir. Üstelik bir şehirde, birkaç mescidde Cuma kılma işi, ne sahabe-i kiram ve ne de tabiin zamanında yapılmış bir iş değildir. Eğer birden fazla camide Cuma kılma işi caiz bir iş olsaydı, sahabe ve tabiiler de, bunun caiz olduğunu hissettirmek için, velev ki bir kere olsun, bunu yaparlardı.

Ömer b. Hattab (r.a)'ten şu sahih haber nakledilmiştir: Hz. Ömer; Basra, Kûfe ve Mısır'daki valilerine –ki, bunlar arasında Sa'd b. Ebî Vakkas da vardır- “Kabileler halkına içerisinde namaz kılacakları birtakım mescidler yapmalarını; Cuma günü gelince de bu kabileler ahalisinin bir şehirde bir hutbeden başka hutbe olmayacağından, en büyük camide toplanmalarını sağlamalarını emreden bir emirname yazmıştır.” Hz. Ömer'in mezkûr valilere böyle bir mektubu gönderdiği haberi sağlamdır. Sahabe-i kiram, bu tebliği üzerine Hz. Ömer'i ikrar ve tasdik ettiler. Böylelikle, bir şehirde Cuma'nın ancak bir camide kılınacağına ve hutbenin bir tek camide okunacağına icma hasıl oldu.

Bu konuda bunun dışında da çeşitli deliller getirilebilir. Her ne kadar bu hususta daha geniş inceleme yapılabilirse de, ben şüphe ve tereddüde yol açacağından bu yola girmiyor ve bu kadarıyla iktifa ediyorum.

İhtiyat makamında sadece bu değil, ümmetin müctehidleri olan şu büyük imamlardan yapılan sahih nakil bile (bu gerçeği ispata) yeter ve artar.

Evvela İmam Ebû Hanife'yi ele alalım. Kendisinden yapılan bir nakilde İmam-ı Azam şöyle demiştir: “Bir beldede Cuma, ancak bir yerde caiz olur.” Tahâvî, Timurtâşî ve El-Muhtar sahibinin ihtiyar ettikleri kavil de budur. İmam ez-Zâhidî el-İtâbî de şöyle demiştir: “İmam-ı Azam indinde zahir olan kavil şudur: **İki yerde Cuma kılmak caiz olmaz. Eğer Müslümanlar bunu yaparlarsa, (bir şehirde birden fazla camide Cuma kılarlarsa), Cuma iki cemaatten ilkinidir.** (Yani, Cuma'yı cemaatlerden hangisi daha önce kılmışsa, onun Cuması caiz ve makbuldür.) **Her iki cemaat de aynı zamanda kılarlarsa, hepsinin namazı fasittir.**”

Şafii (r.a)'a gelince, o “**El-Ümm**” adlı kitabında şöyle demiştir: “Bir şehir (Mısır) dâhilinde, o şehrin halkı ne kadar kalabalık, idarecisi ve mescidleri ne kadar çok olursa olsun, en büyük mescidin bulunduğu yerden başka hiçbir yerde Cuma kılınmaz. Bu şehrin büyük mescidleri de olsa, onların biri hariç, hiç birinde Cuma kılınmaz. Zevalden (güneşin batıya doğru eğilmesinden) sonra bu mescidlerin hangisinde Cuma (önce) kılınmışsa, işte (gerçek) Cuma odur. Bu mescidin dışında kalan diğer bir mescidde Cuma kılınacak olursa; artık bundan sonra

Cuma kılanların Cuması, Cuma sayılmaz. Böylelerinin öğleyi dört (rekat) olarak iade etmeleri gerekir.”

İmam-ı Malik (r.a) ise, “**El-Müdevvene**”de şöyle demiştir: “Eğer imam camide Cuma’yı kıldırarak birini yerine vekil bırakır, kendisi de Cuma’yı başka bir camide kılsa, (makbul) Cuma büyük camide kılanların Cumasıdır.”

Şeyh Halil “**El-Müdevvene**”nin şerhinde şöyle demiştir: **“Çünkü Cuma bir şehirde iki yerde kılınmaz. Bu hususta ihtilafa düşülmüştür. Meşhur olan kavi: Evvelkilerin (sahabe ve tabiin) amel tarzına uyularak bundan (yani, birden fazla yerde Cuma kılmaktan Müslümanları) men etmektir...”**

İmam-ı Ahmed’e gelince, ondan iki rivayet yapılmıştır. Bu rivayetlerden meşhur olanı, ihtiyaç halinde bunun (müteaddid camilerde Cuma kılmanın) caiz olduğudur.

Allame, Şeyh İbn-i Kudâme “**El-Muğni**”de şöyle demiştir: **“İhtiyacın bulunmaması halinde, birden fazla camide Cuma caiz olmaz. Eğer iki cami ile ihtiyaç karşılanmışsa, üçüncüsünde caiz olmaz. Arta kalanı da aynen böyledir...”** Yani, üç cami ihtiyaca kafi gelirse dördüncü, dördüncü kafi gelirse beşinci... camide kılınan Cuma caiz olmaz. Biz bu hususta İbn-i Kudâme’ye Atâ’dan başka muhalefet eden hiçbir kimse tanımıyoruz. Sadece Atâ’ya denilmiş ki: **“Mescdi cemaatini büyük mescid almıyor, (bu durumda ne olacak?)”** Atâ bu soruya şu cevabı vermiştir: **“Her kavmin içerisinde toplandığı bir mescidi vardır. Bu (mescidde toplanmak), büyük mescidde toplanmanın yerini tutar.”**

Şu kadar var ki, cumhurun görüşü daha evladır. Bir şehirde ancak bir camide Cuma kılınabileceği malum olduğuna göre; cemaat çok olmakla beraber, büyük imamlara muhalif olarak; birden fazla camide Cuma kılmak söz konusu olduğu için, bir şehirde ya da şehir hükmündeki yerde kılınan Cuma'nın sıhhatinde şüphe hasıl olmuştur. Bununla beraber meselede iştibah (karışıklık) vukuunda da hiç şüphe yoktur. Sallallahu aleyhi ve sellem, sıhhatinde ittifak bulunan bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: ***“Kim şüphe (li şey)lerden sakınırsa, dinini ve ırzını muhafaza etmiş olur.”*** Bu da, bizim sadedinde olduğumuz (mesele) hakkında (öğlenin) farzının iadesi suretiyle olur. Ancak böylelikle şüpheden sakınmak ve dinini korumak mümkün olur. Hiç şüphesiz ki, en doğrusunu Allah-u Teâlâ bilir.

BİRİNCİ BÂB

MEZHEBİMİZ ÇERÇEVESİ İÇERİSİNDE YAPILMIŞ NAKİLLER HAKKINDADIR

Bu nakiller iki kısımdır.

Birincisi: Kısaca ve genel yolla matluba delalet eden nakiller...

İkincisi: Detaylı olarak ve özel yolla gözetilen maksadı ifade eden nakiller...

Birincisi: Deriz ki, Hanefî fukahası birçok yerde tasrih etmiş ve demişlerdir ki: “Namaz eğer kerahetle beraber ed edilmişse, onun (hal) yolu, o namazı iade etmektir.” Bunu “**el-Hidaye**” ve diğer fıkıh kitapları kaydetmiştir. Eğer bu, kerahetle beraber namaz kılma işi, namazın sıhhatinin esasında yer alan

bir tereddütle birlikte vuku bulmuşsa, (namazın iadesi) daha evla olur. Yine demişlerdir ki: “Bir namaz(ın sıhhati) hakkında insan şüphe ettiği zaman, onu (tekrar) kılacak mı, yoksa kılmayacak mıdır?” Bu soruya şöyle cevap vermişlerdir: “Eğer (musalli), vakit içerisinde bulunuyorsa, (yani söz konusu namazın eda vakti henüz geçmemişse), iade eder.” Bu “**el-Muhit**” ve diğer fıkıh kitaplarında zikredilmiştir. Bizin sadedinde bulunduğumuz (şek halinde Cuma) da bu kabildendir. Çünkü şartın vücubu tahakkuk etmeyince, meşrutun tahakkukunda da şüphe hasıl olur. (Yani, bir şehirde bir tek camide Cuma kılınabileceği şartının vacip mi, değil mi olduğu kesinleşmeyince, bu şarta bağlı olarak kılınan Cuma'nın da makbul mü, değil mi olduğu şüphelidir.)

Tatarhâniyye'de sehiv secdesi bahsinde **Serahsî**'den şu nakil yapılmıştır: “Bir iş, bidatle vacip arasında mütereddît ise, yani, bir şeyin yapılması bidat midir, yoksa vacip midir diye tereddüde düşülmüşse, onu yapmak daha evladır.”

Fetâvâ ez-Zahîriye'de şu mesele zikredilmiştir: “Bir adam, hiç namaz geçirmemiş olmakla beraber, ömrü boyunca kılmış olduğu namazlarını ihtiyaten (belki kabul olunmamıştır diye yeniden) kaza ediyor. Bazı fakihler bunun mekruh olduğunu söylemişler; bazıları da, mekruh olmaz. Çünkü bu adam ihtiyat yolunu tutmuştur. Yalnız sabah ve ikinci namazlarından sonra kaza namazı kılamaz ve bütün rekatlarda fâtiha ve zammı sureyi okur” demişlerdir.

Eğer “**el-Kunye**”de “**el-Muhît**”a atfedilerek: “İnsanın ömür boyu kılmış olduğu namazları, bu namazlarla iktifa ettiği ve ortada kabul olmaması kuşkusunu doğuran hiçbir sebep olmadığı halde, ikinci kez kılarak kaza etmeye kalkması mekruh

olur. Her halde bu, muhtâr olan kavildir” ifadesini kaydettiğini ileri sürersen; ben de derim ki: “**Kunye**’de şunu da söylemişir: **“Bu söz, caizlik bakımından hakkında ihtilaf şüphesi olmaması ve söz konusu şüphenin kerahete yol açıcı olmaması halinde kılınan namaza hamledilmiştir.”** (Yani, sıhhatinde şüphe söz konusu olmayan ibadetler için söylenmiştir.)

Eğer, **Nesefi**’nin “**el-Kenz**”de kaydettiği: “Bir namaz kılındıktan sonra, aynı namaz bir daha kılınmaz” sözü hakkında ne dersin, dersene, derim ki: “**Bunun, zikretmiş olduğumuz kaville, yani “kılınmış namaz bir daha kılınmaz” sözüyle, kişinin eda etmiş olduğu namazı, sırf vesveseden dolayı kaza etmesi kastedilmiştir**” diyen kimsenin kavline hamledildiği ortaya çıkar.” Zira sahih olan veya ortada sıhhatine gölge düşürecek hiçbir sebep bulunmayan namazın kazası söz konusu olmaz ama, çeşitli sebeplerle acaba sahih olmadı mı diye vesveseye düşülürse o zaman iade edilir.

Bir de, “kılınan namaz, bir daha tekrarlanmaz” sözüyle, mescidlerde cemaatle tekrar kılınmaz denilmek istenmiştir. Bu kavli **Fahru’l-İslam** da müstahsen görmüştür. Bir de bu sözden, nafile namazın farz namaza benzememesi için, dört rekatlı bir farzın arkasından, iki rekât zammı sureli, iki rekât zammı suresiz olarak dört rekât nafile namaz kılmaktan men’ kastedildiği söylenmiştir. Bu kavil, **Câmiu’s-Sağır**’de İmam-ı Muhammed’den nakledilmiştir. Son iki kavlin, bizim sadedinde olduğumuz mesele ile ilgisi yoktur.

İkincisi: Detaylı ve özel yolla gözetilen maksadı ifade eden nakiller:

Ellerde dolaşan meşhur kitaplardan alarak, açıkça şunları söyleyebiliriz:

1. Söz konusu kitaplardan biri “**el-Muhît**”tir. Bu kitapta müellifi şöyle demiştir:

“Şehir (Mısır) ol(up olma)dığında şüphe meydana gelen bütün yerleşim bölgelerinin Cuma (namazın)dan sonra, ihtiyat olarak, öğle niyetiyle dört rekat namaz kılmaları lazım gelir. Ta ki, şayet Cuma yerini bulmamış ve kabul görmemiş ise, böylelikle öğleyi eda etmek suretiyle, vaktin farzının üstesinden gelmiş ve farz borcunu ödemiş olurlar.”

2. Dillerde dolaşan kavillerden biri de Şeyh Hâfızu’d-Dîni’n-Neseî’nin “**el-Kâfi**”de zikretmiş olduğu şu kavildir:

“Şehir ol(up olma)dığında, ya da bunun dışında(ki şartlarında) şüphe vukuu dolayısıyla Cuma’nın caiz ol(up olma)dığında şüphe hasıl olan; bununla beraber halkı da Cuma’yı kılan her yerde; böyle yer halkının, öğle namazına niyet ederek, dört rekat namaz kılmaları gerekir. Ta ki, şayet Cuma yerine varmayacak olursa; böylelikle vaktin farzının üstesinden kesinlikle gelmiş ve farz borcunu kati olarak ödemiş olurlar.”

3. İmam Timurtâşî’nin teaddüdün (Cuma’nın bir şehirde, birkaç yerde birden kılınmasının), caiz olmadığını kaydettikten sonra dile getirdiği şu kavli de bu cümledendir:

“İki Cuma birbiri ardınca kılınırsa, bunlardan hangisinin önce kılındığı bilinmezse veya iki Cuma kılınır ve biz bunların hangisinin birlikte ya da ardı ardınca kılındığını bilmezsek yahut da her iki meselede de durum önceden bilinir, sonra her grubun araştırılması suretiyle durum karışırsa, önce kılan cemaati daha derin araştırıp bulmak suretiyle amel olunur.” Araştırma sonucu hangi cemaatin daha önce kıldığına dair bir fikir ortaya çıkmazsa **Timurtâşî**’nin kavline göre Cuma caiz olmaz. Fukaha bu (Cuma)dan sonra dört rekât (namaz daha kılmak) **elbet lazım** (yani, zaruri)dir demişlerdir.

4. Söz konusu delillerden biri de **Şeyh Kıvâmü’l-Dîni’l-Ekkâkî**’nin, **el-Hidâye** şerhi “**Mirâcü’d-Dirâye**”de kaydetmiş olduğu şu kavildir: “**el-Muhsin** demiştir ki: Merv halkı, önce kılan ve sonra kılanın her ikisinin de Cumasının batıl olduğu, her iki cemaat de aynı zamanda kıldığına dahi bazı fukahaca, bunların da Cumaları aynı şekilde fasit olduğu halde, cevazında âlimlerin ihtilafı olmakla beraber, Cumanın iki yerde kılınması (meselesi) yüzünden bir felakete duçar oldukları zaman, imamları (onlara) **Cuma namazından sonra, yerine getirilmesi zaruri ve vacip bir ihtiyat olarak dört rekât (namaz –Zuhr-u Âhir- daha) eda etmelerini emretti.** Sonra fukaha bu namazın niyetinde ihtilaf ettiler. **Musalli, günün öğlesine niyet eder denildi; vaktine erişip henüz kılmadığım zuhr-u âhire (diye) niyet eder. Sonra dört rekât da sünnet niyetiyle kılar** denildi. Sonra fukaha bu dört rekâtın son iki rekâtında zammı surenin okunup okunmamasında ihtilafa düştüler. İhtiyat olarak kaza edilen her namazda, son iki rekatta zammı

surenin okunup okunmamasında da aynı şekilde ihtilaf ettiler. Okunur denildi, okunmaz denildi.”

“**Zuhr-u Âhir** konusunda bence muhtâr olan rey, **Kıvâmü’-d-Dîn**’in reyidir. Onun kavli kuvvet kazanmıştır. Fukaha, **Zuhr-u Âhir**’in niyetinde düştükleri ihtilaf açısından, Cuma’dan sonra kılınan dört rekâtla ikindi arasında tertibe riayet konusunda da ihtilafa düşmüşlerdir.”

“Fukaha, (bir şehirde ayrı ayrı yerlerde kılınan) Cumalardan hangisinin önce ve hangisinin sonra kılınmış olduğunu tayinde neye itibar edileceğinde ihtilafa düşmüşler. **Cuma’ya başlayışa itibar olunur;** (yani camilerden hangisi Cumaya önce başlamışsa, onun Cuması makbul olur.) denilmiş. Bir kavilde ki İmam Şafii de buna kail olmuştur. (Cumayı) **bitirişe itibar olunur;** (yani camilerden hangisi Cumayı daha önce bitirmişse, onun Cuması makbul olur.) denilmiş. Bir kavilde de, Şafii buna da kail olmuştur. **Her ikisine birlikte itibar olunur;** (yani hem başlayış hem de bitiriş yönünden Cumayı önce eda eden caminin Cuması muteberdir.) denilmiş. **Esas olan kavil, bu kavillerden birincisidir. Kunye’de de böyledir.** (Yani, başlayışa itibar edilmiştir.)” **Kıvâmü’-d-Dîni’l-Ekkâkî**’den yaptığımız nakil burada sona erdi.

5. Söz konusu nakillerden biri de “**ez-Zahîriyye**”den ve **Buhârî**’nin çoğu şârihlerinden yapılan şu nakildir. Bu nakle göre: “Cuma (namazın)ı müteakip dört rekât (sünnet) kılındıktan sonra, bunun nafîle olması muhtemel olduğundan, (vaktin farzının) kesin olarak

üstesinden gelinmek ve altından tam manasıyla kalkılmak için öğle (namazı) kılınır.”

6. Bu nakillerden biri de “**el-Hidâye**”ye yapmış olduğu şerhinde, allâme, **İmam Kemal İbn-i Hümam**’ın şu kavlidir: **İbn-i Hümam** bazı köylerin, içinde kadı ve vali ikamet etmediğinden, Mısır (şehir hükmünde) olduğuna tereddüt bulunduğu kesinlik kazandığını kaydettikten sonra şöyle demiştir: “İnsana bu (yani bir yerin, kadı ve vali oturmaması sebebiyle şehir sayılmaması meselesi) karışık görünürse, o insanın Cumadan sonra, **vaktine erişip henüz eda etmediğim son farza** diye niyet ederek dört rekat (namaz) kılması gerekir. Eğer Cuma sahih olmamışsa, bu namaz öğle namazı olmuş olur. Eğer Cuma sahih olmuşsa nafîle olur. Bu namaz, Cumanın sünneti yerine geçer mi geçmez mi meselesine gelince; bunun üzerinde daha önce, namazın şartları bahsinde söz ettik. Oraya başvur.”
7. Bir de Cuma teaddüd ederse (yani bir şehirde birkaç camide kılınırsa) ve Cumanın ilk önce kılınan Cuma olup olmadığına şüphe hasıl olursa mükellefin söylemiş olduğumuz namazı yine kılması gerekir. Bu hükmün dayandığı esas ise, Ebû Hanîfe Rahimallahu Teâlâ’nın: “Bir şehir (Mısır)’da Cuma kılınan mescidlerin teaddüdü (birden fazla olması) caiz olmaz” kavlidir. Aynı şekilde **el-İmlâ** sahibi de, **Ebû Yusuf Rahimehullah**’tan naklen: “Bir şehirde, iki mescidde, mescidlerin bulunduğu yerlerin iki ayrı şehir gibi olması için, aralarında büyük bir nehir bulunmadıkça Cuma’nın caiz olmayacağını” rivayet etmiş ve İmam-ı

Ebû Yusuf'un Bağdat'ta köprünün kesilmesini (Cuma günü köprünün kaldırılmasını) emrettiğini de rivayet etmiştir. Eğer bu (yani şehri birbirinden kesinlikle ayıran köprüsü de bulunmayan veya köprüsü kaldırılmış bir şehrin iki yakasında bulunan iki mescid durumu) olmazsa (muteber) Cuma, önce kılanın Cumasıdır. Eğer hep bir (aynı zamanda) kılarlar da önce kılanın hangisi olduğu bilinmezse, her iki mescid cemaatinin Cuması da fasid olur.

8. Meşayihimizin şeyhi, muhakkık **Muhibbü'd-Dîn İbn-i Cîrbâs**'ın "**en-Nec'atü fi'l-Cum'ati**" adlı eserinde kaydetmiş olduğu şu kavil de söz konusu nakillerden bir diğeri... **İbni Cîrbâs** demiştir ki: "Sonra musallînin bundan, yani Cumanın sünnetinden, sonra "**vaktine erişip henüz kılmamış olduğum Zuhr-u Âhir'e**" diye niyet edeceği dört rekat(lık bir namaz) daha kılması gerekir." Sonra ilave etmiş ve demiştir ki: "**Bunun, (yani dört rekat Zuhr-u Âhir'i kılmanın) faydası, bulunduğu sanılan, ya da muhakkak olan ihtilafın içinden çıkmak ve vebalden kurtulmaktır. Eğer sahih olan kavil şehir hükmünde olduğu kuşkusu olan bir beldede birden fazla camide Cuma kılmanın caiz olduğu kavli idiye, şurası muhakkaktır ki şayet musallî Cumanın sahih olmayacağını değerlendirmişse bu dört rekât kesinlikle vaktin farzı olmuş olur. Eğer Cuma sahih olmuşsa bu dört rekat, şayet o kimsenin kaza borcu var idiye, üzerindeki kaza namazına çevrilir, kaza borcu yok idiye nafil olmuş olur. Nafil ise sırf hayırdır, zarar değil faydadır."**

Bununla iktisâr ve iktifa edelim. Zira vermiş olduğumuz bu (nakiller)de basiret sahibi kimseler için ikna edici bilgi vardır Allah-u a'lem...

İKİNCİ BAB

Yukarda kaydedilen dört rekat (**zuhr-u âhir**) in kılınmaması gerektiği kanaatini uyandıran nakillerin zikri ve bunların açık delil ve seçik te'vil ile def' edilip çürütülmesi hakkındadır. Bu, "**Fetâvâ't-Tatarhaniyye**"de yer alan iki nakildir.

Birincisi: "**el-Kessâb**"dan nakledilmiştir. Şöyle ki: *"Cumadan sonra kılınan dört (rekat), İmam-ı Muhammed Rahimehullah'ın Kitâbu's-Salat'da tatavvu' diye isimlendirdiği (namaz)dır. Bu namazı kıldıran sultan (devlet*

başkanı) eğer zalim ise, tatavvu' niyetiyle kılınması gerekir ki fetva da buna göredir. Çünkü zalim kişi bazı şeylerde zulmederse de, Cumayı kaldırırken adil olabilir."

Bazıları da: *"Bu namazın, sultanın (devlet başkanının) adil olmaması sebebiyle, farz niyetiyle kılınması gerekir"* demişlerdir.

Bu kaviller **Mutezile**'nin hastalıklarındandır. Bunda *"Cuma günü cemaatle tatavvu' (sünnet namaz) kılıyorlar, farz (namaz)da ise cemaati terk ediyorlar..."* diye Müslümanları töhmet altında bırakma kastı vardır. Tatavvu'u cemaatle kılıp, farzı terk etme (fikri) fitne fesat içeren (bir fikir)dir. Bunun, şeytanın, İslam'ın alemi demek olan cumayı ifsat için kurulmuş tuzaklarından biri olduğu muhakkaktır. Bu, **Mutezile** mezhebidir. **Ehli Sünnet**'ten olan kimsenin bundan yüz çevirmek vazifesidir. Sultan ister zalim, ister adil olsun, Cumanın kıyamet gününe kadar ayakta kalacak bir farz olduğuna dair birçok hadis gelmiştir, o kadar.

Görüyorsun ki bu (fikir), **Ehli Sünnet ve'l-Cemaat**'in icması ile, Cumanın şartlarının tam olarak tahakkuk ettiği bir yerde, Cumanın terkinden başka hiçbir şeye delalet etmemekte, hiçbir mana taşımamakta ve bir şartın bulunmadığı vehm (sapık zann) ını vermektedir ki; o şart da, **Cumayı kıldırın sultanın adil olması** şartıdır. Bu şartın bulunmaması sebebiyle musallî, büyük toplulukların kılmış olduğu Cuma namazlarının tatavvu' (sünnet) olduğuna ve onların farzı terk ettiklerine kasdî ve kesin bir itikatla inanarak, Cumadan sonra farz niyetiyle bu vaktin öğlesini kılacaktır. Bu ise Mutezile'ye mensup kişilerin mezhebidir. Bu mezhep, hakikatlerden ipini koparmış zayıf bir mezheptir. Eğer bu mezhebe itibar olunacak ve itimat edilecek

olursa; bilinmelidir ki bunda, **Ehli Sünnet ve'l-Cemaat** mezhebinin canına kıyma ve tasrîh edildiği gibi, çirkin işin ve kötü fikrin Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ten yayıldığı (kanaatini uyandırma kastı) vardır.

Üstelik biz daha ileri gider ve deriz ki:

*“Eğer Cumadan sonra öğle namazı cemaat halinde, gözler önünde aşikare eda edilecek olursa; onun kılınması emir değil, nehyedilmiştir. Oysa ki biz şehirlerden hiçbiri hakkında, **“Sultanı zalim olduğundan bu şehir, şehir (hükümünde) değildir demeyiz; üstelik bu iş kişinin bidat zannını verici bir şey yapmasıyla, farzın terki (sünnet ya da tetavvu’un terkinden) daha büyüktür. Farzın terk edilmesiyle sünnetin terkenden daha büyük bir günah işlenmiş olur...”***

Yukarda **Şemsü'l-Eimme es-Serahsî**'nin kavlini kaydetmiştik. Serahsî orada şöyle diyordu: **“Bir iş bid’atla vacip arasında dönüyorsa (bir bakımdan bid’at diğer bakımdan vacip görünüyorsa), o işi yapmak (yapmamaktan) daha evladır...”** Biz buna ilaveten şunu da söyleriz: **“Biz bu vehimlere (yanlış kanaat) düşmelerinden korkulan avam (cahil) halka böyle fetva vermeyiz. O cahil halk ki, emsalleri tarafından a’lamdan birine bir soru soruldu da, a’lamdan olan o (fakih) alim, makama münasip bir cevap verdi.”**

Her makâmın belli bir mekâlî ve
her mecâlin ayrı bir ricâlî vardır.

Şemsü'l-Eimme el-Halvânî'ye: **“Sabah namazını güneş doğarken kılmayı alışkanlık haline getiren tembel insanların bu davranışları yasaklanır mı?”** diye soruldu. **El-Halvânî:**

“Hayır yasaklanmaz. Çünkü eğer onlara güneşin doğuş vaktine kadar namazı geciktirmeleri yasaklanırsa, sonra hiç kılmazlar” cevabını verdi.

El-Hidâye’de geçmiş namazların kazası bahsinde kaydedilmiştir ki: **“Eğer eski ve yeni geçmiş namazlar üst üste yığılmışsa, (bu kadar namaz borcu varken) vakit namazını kılmak caiz olur mu?”** sorusuna; bir kavilde: **“Geçmiş namazların çokluğu dolayısıyla geçirmiş olduğu namazların sorumluluk ve yükümlülüğünü hatırdan çıkarmamakla beraber, vakit namazlarını kılması caiz olur;”** bir kavilde de: **“Caiz olmaz. Böylelerinin mazisi namaza karşı gevşek davranmalarını önlemek (zacr) için, geçmiş günleri yok sayılır”** denmiştir. El-Hidâye’yi şerh eden İbnü’l-Hümmam da: **“Fetva birinci kavle göredir”** demiştir. El-Kâfi ve diğer fıkıh kitaplarında da fetvanın birinci kavle göre olduğu belirtilmiştir. Çünkü geçirmiş olduğu namazların yükümlülüğünü yad ederek vakit namazlarını kılmak tercih bilâ müraccah yani daha üstünü olmayan bir tercihtir. Alimlerin: **“Eğer caiz görülecek olursabu, mükellefleri gevşekliğe sürükler...”** tarzındaki çıkışları, onların namazı terk etmelerine engel olmaz. Zira namaz geçirmeyi alışkanlık haline getiren ve tembelliğini yenemeyen kimseye: **“Geçmiş namazları bulunan kimse vakit namazını kılabilir”** diye fetva verilirse; o kimse, (namazı geçirmeyi önemsemez), yine geçirir, yine geçirir ve bu durum bu şekilde geçmiş namazlar çokluk sınırına ulaşana kadar devam eder gider.

Biz böylesi avam (cahil) halka bunu (yani, namaz borcu varken vakit namazlarını kılmamayı) emretmeyiz. Belki böylesi noktaları havâssa, yani seçkin alimlere ve havâssa nisbetle hiç değilse, din işlerinde ihtiyatlı ve tedbiri hiç elden bırakmayan ve

kendilerini şüpheye düşüren şeyleri bırakıp, hakkında kesin bilgi sahibi oldukları şeylere sarılanlara söyleriz.

Allah bizi ve onları salih amel işlemeye muvaffak kılsın ve bizi tam olarak emelimize eriştirsin.

İkincisi: El-Hucce'de es-Seyyid Ebu'l-Kâsım demiştir ki: *“Şayet kadı veya vali büyük bir köyde Cuma'nın kılınmasına ve insanları içine alacak büyük bir mescidin yapılmasına izin verirse, orada Cuma'nın kılınması ittifakla caiz olur. Çünkü İmam Şâfî'ye göre, içerisinde âkil, bâliğ, hür ve mukîm (yerli) kırk erkek bulunan köyde Cuma kılınır. Çünkü bu, hakkında icthad olunmuş bir sınırdır. Eğer hüküm o sınıra ulaşırsa, mücme'un aleyh (yani, üzerinde icma olunmuş) bir hüküm olur.”*

Büyük köylerde, İslâmî hükümranlık ve kazanın (adli uygulama) olup olmadığı bilinmiyorsa, Cuma'nın kılınıp kılınmayacağı hususunda bazı âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, bu durumda mükellef önce öğle namazı niyetiyle evinde veya mescitte dört rekat namaz kılar. Sonra koşar, Cuma'yı kılmaya gider. Eğer Cuma caiz olmuşsa kıldığı namaz nafil olur; eğer Cuma caiz olmamışsa kıldığı namaz öğlenin farzı olur. Ayrıca **El-Hucce'de Ebu'l-Kâsım: “Bu hüküm büyük köyler hakkındadır. Şehirlere gelince, oralarda Cuma'nın caiz olduğu hususunda şüphe yoktur. Dolayısıyla şehirlerde öğle namazı iade edilmez”** demiştir.

Köylerde ihtiyat (önce dört) rekat sünnetin, sonra Cuma'nın kılınması; sonra Cuma'nın sünneti olarak dört rekata niyet edilip kılınması, sonra da vaktin sünneti olarak iki rekatin kılınmasıdır. Sahih ve muhtar olan görüş budur. Eğer

Cuma'nın edası sahih olmuşsa, böylelikle mükellef Cuma'ya ve sünnetini eda etmiş; eğer sahih olmamışsa, öğleyi dört rekât sünnet, dört rekât farz ve bundan sonra iki rekât da sünnet olarak kılmış olur.

El-Fakîh Ebû Ca'fer'in-Nesefî demiştir ki: *“İmam Ebû Ca'fer el-Hindevânî'yi Yezde'de Cuma kılarken gördüm. Cuma'ya kıldıktan sonra kalktı iki rekât namaz daha kıldı, ardından dört rekât daha kıldı.”* Bunu gören en-Nesefî, el-Hindevânî'ye: *“Bu iki rekâtla dört rekât da nedir? Sen yoksa öğle namazını kıldın ve Yezde'de Cuma'nın caiz olmadığı görüşünü mü sergiledin?”* diye sordu. **El-Hindevânî:** *“Hayır”* dedi. *“Fakat ben Cuma'ya kıldım. Sonra iki rekât kıldım. Sonra Hz. Ali'nin uygulamasına uyarak dört rekât daha kıldım. İnsanların: Öğle namazı niyetiyle veya öğle namazı niyetine çok yakın bir niyetle dört rekât namaz kılınır şeklindeki görüşünün bu konudaki rivayetler içerisinde yeri ve dayanağı yoktur.”* Şehri ve kasabalarda Cuma'nın caiz olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Daha önce kaydetmiş olduğu: *“Köylerde ihtiyat, dört rekât, sonra öğle, sonra da vaktin sünneti olarak iki rekât kılınır”* sözüyle ifade etmiş olduğu husus da, şehir hükmünde olup olmadığı şüpheli olmakla beraber, içerisinde Cuma kılınan köy hakkındadır. Aksi takdirde esas itibariyle köy hükmünde olduğu kesin olan yerleşim merkezlerinde Cuma kılınmaz. **Ebu'l-Kâsım**'ın **el-Hucce**'deki: *“Sahih ve muhtar olan kavil budur”* sözü de göz önünde bulundurulmakla beraber, bu meseledeki naklin serahati, köylüğü kesin olan yerlerde Cuma'nın kılınmayacağı görüşüdür. **Ebu'l-Kâsım**'ın yukarıdaki kavlinin anlamı şudur: Onun sözü, içerisinde Cuma'nın caiz olacağı hususunda şüphe bulunmayan şehir ve kasabalar hakkındadır; bizim sözümüz ise, Cuma'nın caiz olup olmayacağı hususunda (en az) bir veya birçok şüphe

bulunan yerlerle ilgilidir. Bu iki mesele arasındaki konu birliği göz önüne alındığında; bunun, yukarıda zikrettiğimiz köklü kaidelere, aynı mesele hakkındaki meşhur ve muteber kitaplardan yapılan nakillere ve çoğu fûru' meselelerde belirlenmiş ve kaydedilmiş olduğu gibi, ihtiyat üzerine bina edilmiş olan ahkâma ters düşen ve onlarla bağdaşmayan bir nakil olduğu görülür.

Bunun bir şeyin mekruhluğunun sebeplerini belirlerken, ileri sürdükleri: “Burada nafilenin farz olarak isimlendirilmesi durumu (yani bir şeyin başka bir şeyin ismiyle isimlendirilmesi keraheti) vardır” tarzındaki görüşe muhalif olduğu söylenemez. Zira yukarıda yapmış olduğumuz açıklamayla onun gerçek yüzü açığa çıkarılmış bulunmaktadır. Çünkü biz bunun (yani nafilenin farz ismiyle isimlendirildiği iddiasının) gerçekleştiğini kabul etmediğimizi söylüyoruz. Bu namaz, ancak ve ancak kılınan farz namazın aslında nafîle namaz olduğu baştan kesinlikle belli olursa, o zaman mekruhluk gerçeklik kazanır. Söz konusu namazın nafîleliği ise, alâ sebîli'l-ihimal (şayet gerçekleşecek olursa) yollu bir nafîleliktir. Yahut da farz niyetiyle nafîle namazı kılmak mekruh idiyse, bu durumda kişi iki ihtimal arasında kalmış olmaktadır. Bunlardan biri, nafilenin farz diye isimlendirilmesi; ikincisi, farzın terk edilmesidir. Nitekim eğer bu kimse bu namazı nafîle niyetiyle kılmışsa, herkesçe malum ve fukahaca benimsenmiş olduğu üzere, bu namazın farz yerine geçmesi sahih olmaz. Bu iki ihtimalden birincisi ikincisinden daha hafiftir. Böylece, “kişinin hiç kurtuluş çaresi olmayan iki dert (beliyye) arasında kalması durumunda, bu iki dertten hafif olanını seçer” şeklindeki benimsenmiş ve yerleşmiş hüküm dolayısıyla, hafif olan birincinin (yani), “nafilenin farz diye isimlendirilmesi” ihtimalinin tercih edilmesinin gerektiği anlaşılmış olur.

Eğer sen, Şeyhülislam Seriyüddîn'in dedesi Şeyhülislam Ebu'l-Velid İbni Şahne'den naklettiğine göre İbnü Şahne şöyle demiştir: *“Cuma'yı kılan kimsenin, Cuma'nın ardından öğleyi kılması gerekmez. Benim ilimim çerçevesi içerisinde ulemadan bu kavle hiç kimse kail olmuş değildir. (Mezhebimize mensup) bazı fakih kardeşlerimizden rivayet edilen: “Cuma namazından sonra öğle namazı kılınır” şeklindeki görüşün mahiyeti ise şöyledir: “Mükellef, Cuma'nın şartlarından birinin bulunmadığı ya da yerine getirilmediği şüphesine kapılarak, Cuma namazının ifa edilmiş olmadığı endişesine düşerse; bu duruma düşen kimsenin, Cuma'yı kıldıktan sonra dört rekat namaz (daha) kılması müstehap olur. Biz böyle diyoruz. Yoksa böyle söylemekle ne söz konusu namazın kesin (anlamda) öğle namazı olduğunu söylüyor; ne de Cuma'nın şartlarının yokluğu vehmine kapılan kimsenin bu namazı kılmasının vacip olduğunu söylüyoruz. Tam aksine biz, Cuma'nın farzından sonra ihtiyaten dört rekât namaz (daha) kılmayı uygun (müstehap) görüyoruz. Ayrıca biz söz konusu namazı kılarken, avamın Cuma'nın şartları konusunda sapık vehimlere kapılmalarına sebep olur endişesi ve içine düştükleri vehmi kötüye kullanmalarına yol açar korkusuyla, bu namazı kılarken, öğlenin farzını kılıyor görünümü vermiyoruz”* dersin; ben de derim ki: *“Şeyhülislam İbnü Şahne'nin koymuş olduğu kayıt, torununun sözü ile aydınlık kazanıyor. Evet Cuma'nın şartları tam olarak mevcutsa, ardından bir de öğle namazı kılmak gerekmez. Öğleyi kılma gereği ancak, yalnızca şartların yokluğu halinde söz konusu olur. Cuma'nın sahih olup olmadığı hususunda şek ve şüphelerin belirmesi durumunda ve Ebû Yusuf'un kavline inanan kimsenin görüşünce ise, zahir ve galip görüş, Cuma'dan sonra dört rekat namazın kılınmasının vacip*

olduğu görüşüdür. Timurtâşî'nin aynı görüşü anlatırken kullandığı "LA BÜDDE" (elbette lazım, zorunlu) ifadesini kullanması da bu görüşün doğruluğunu destekler. El-Kunye'nin: "İmamlarına Cuma'dan sonra ihtiyat olarak dört rekât namaz daha kılmayı emretti" sözü ve benzeri kaviller de böyledir. Böylesi meşhur kaviller el-Kunye sahibinin gözünden kaçmaz. Biz de aynen el-Kunye sahibi gibi, Cuma'nın şartları konusunda şüpheye düşen kimsenin bu namazı kılmasını vacip görmeyiz; sadece caiz veya müstehap olduğunu söylüyoruz. Aslında burada uyuşmazlık (hilaf) diye bir şey yoktur. Eğer sen: "Bu kavle göre bir insanın üzerine aynı (namaz) vakti içerisinde iki (ayrı) farzı (birden ifa görevi) lazım olur veya (böyle şey) olmaz" dersen; ben de derim ki: "Eğer bununla o kimse üzerine aynı vakit için iki ayrı kesin farz yüklenemez" denilmek istenmişse, bu doğru... tamam ama, bağlayıcı değildir. Velez ki, biri ihtiyat yolu ile ortaya konulmuş olsa dahi, bunlarla iki mutlak farz kastedilmişse; o takdirde bunda hiçbir mahzur yoktur. Bunun bir benzeri teyemmümle namaz kılma konusunda kendini gösterir. Teyemmümle namaz kılmakta olan kimse eğer namazı esnasında eşek artığı suyun bulunduğunu anlarsa, kılmakta olduğu namazın ardından, ihtiyaten eşek artığı su ile abdest alarak namazını tekrarlar. Bu durum aynen teyemmümle namaz kılan kimsenin, namazını kılarken her ne suretle olursa olsun, eşek artığı suyun bulunduğunu fark etmesi durumunda, namazını bitirdikten sonra, bu namazın batıl olması ihtimalinden korunmak için, eşek artığı su ile yeniden abdest alıp kılmış olduğu namazı iade etmesine benzemektedir."

Kendisi imama uyarak namaz kılmakta olan bir kimse, namaz esnasında, üzerinde namaz borcu bulunduğunu hatırlarsa, muktedî olarak kılmakta olduğu bu namazı tamamlar, ardından

geçmiş namazını kaza ettikten sonra kılmış olduğu bu namazı bir daha kılar. Buradaki durum, Cuma'daki öğle namazının durumuyla aynıdır.

Eğer mükellef Cuma namazını kılmakta iken, sabah namazını kılmamış olduğunu hatırlarsa da durum aynıdır. Bu da Cuma günü öğle namazının kılınmasındaki manzarayı andırır. Nitekim **İmam Muhammed**'in kavli de böyledir.

Tatarhâniyye'de zikredilmiştir ki, bir adam Cuma kılıyor, kılarken de sabah namaz namazını kılmamış olduğunu hatırlıyor, ne yapacak? Bu meselenin cevabı üç türdür:

1. Bu kimse ya Cuma namazının başında; sabah namazını kaza etse, Cuma'ya ulaşamayacak durumdadır.
2. Ya Cuma'nın son rekatına ulaşacak durumdadır.
3. Yahut da Cuma'ya ulaşacak ya da öğleyi vaktinde kılması imkansızlaşacak şekilde ancak vaktin sonuna ulaşabilecek durumdadır.

Cevaplar:

1. Bu kimse birinci duruma göre yani Cuma'ya ulaşacak durumda ise, ittifakla Cuma'dan önce sabah namazını kaza eder, sonra Cuma'ya katılır.
2. Son duruma göre yani vakte, ya da öğleyi edemeyecek tarzda vaktin sonuna ulaşabilecek durumda ise, sabah namazını kaza etmez ve doğrudan Cuma'ya katılır. Vakte ulaşacak ve öğleyi kılabilir ama Cuma'yı kaçıracak durumda ise,

İmam Ebû Hanîfe ve **Ebû Yusuf**'a göre sabahı kılar; **İmam Muhammed**'e göre de, Cuma'yı kılar sonra sabahı kaza eder.

El-Beyhakî'nin **Kifaye**'sinde, bu mesele üzerinde şu kayda yer verilmiştir:

“Bu minval üzere yürüme, mükellefin muktedî (yani imama uyan) kişi olması durumunda söz konusudur. Yok eğer Cuma'ya durduktan sonra sabah namazını kılmamış olduğunu hatırlayan kimse muktedî değil de, imamın kendisi ise, bakar; eğer vakit daralmışsa kılmakta olduğu Cuma'ya devam eder, eğer yeterince genişse Cuma'dan çıkar. İmamın namazdan çıkmasıyla arkasında namaz kılmakta olan cemaatin namazı da Cuma olmaktan çıkar. Fakat imam, Cuma'ya devam etmez. Sonra (varsa kendi durumundaki) cemaate sabah namazını kıldırır, (yoksa kendisi kılar). Cemaat onu bekler. Namazını bitirdikten sonra onlara Cuma'yı kıldırır.”

El-Huce'de bu meseleyle ilgili olarak **es-Seyyid Ebu'l-Kâsım** şöyle demiştir: *“İhtiyat, imamın Cuma'yı tamamlaması, sonra (geçirmiş olduğunu hatırladığı) sabahı kılmaması, sonra da öğleyi iade etmesidir. Fetva da bu yönde verilmiştir.”*

Ben derim ki: *“Bu fetvanın gerekçesi EL-VELVÂLİCİYYE'de şöyle belirlenmiştir: “Geçirilen ve vaktinde kılınan namazlar arasında uyulması gereken sıra, Haber-i vâhidle; Cuma namazı kılmaksa, mütevatir hadislerle sabit olmuştur. Dolayısıyla mütevatir hadislerle sabit olan bir namazın, Haber-i vâhidle sabit olan namaz sebebiyle terk edilmesi caiz olmaz.”*

Et-Tatarhâniyye'de de üzerinde durduğumuz meseleyi tamamlayıcı bir bilgi olarak şöyle denilmiştir: *“Eğer sâhib-i tertib bu kimse Cuma namazını kılmaya başlamış da, sabah namazını eda edip etmediği hususunda kalbine bir şüphe düşmüş ve eda edip etmediği hususunda kesin bir kanaate varamamışsa; o zaman Cuma'yı tamamlar. Bilahare, sabah namazını vaktinde eda etmiş olduğunu kesin bir şekilde anlarsa, Cuma'sı caiz olur; sabahı kesin olarak kılmadığını anlarsa, sabah namazını kaza eder, öğleyi de iade eder.”*

Ben derim ki: *“Bu meselede geriye bu kimsenin sabah namazını kılıp kılmadığını hatırlayamayıp da, şüphe ve tereddüt içerisinde kalması durumundan başka hiçbir ihtimal kalmamıştır. Bu durumda da ihtiyat, sabah namazının kazası ve öğlenin iadesinden ibarettir.”*

Bu meselenin benzeri meselelerden biri de hadesten ve necasetten taharetten yoksun kalan mahbus kişinin durumudur. İmam Ebû Yusuf ve Muhammed'in kavline göre: *“Bu duruma düşen kimsenin üzerine namaz, bütün şartlarını yerine getirerek namaz kılanların namazlarına teşebbühen (yani, onların namaz kılışlarına özenerek, kendisine onlar gibi namaz kılar görünümü vermek için) vacip olur. Bu kimsenin bu namazı serbest kaldığı zaman iade etmesi vacip olur.”*

Bu türden olan meselelerden biri de şudur: *“Bir kimse üzerine Zihar Keffareti ödemesi vacip olmuş. Ne var ki, adamın kaçak, ya da kayıp bir kölesinden başka bir şeyi yok... (Hüküm?) Kölesinin sağ olup olmadığı belli olmadığından bu kimsenin üzerine hem kölesini azat etmek, hem de iki ay oruç tutmak vacip olur.”*

Cünüp olarak Ziyaret tavafı yapmak da yine bu kabildendir. Cünüpken Ziyaret tavafı yapan kimseye, Mekke’de kaldığı sürece, bu tavafını tekrar yapması vacip olur.

(Sâhib-i Tertîb olan) bir kimse iki gün içerisinde bir öğle ve bir ikindi namazı geçirmiş, fakat bu namazlardan hangisini önce, hangisini sonra geçirdiğini bilememiştir. Bu kimse, (tertibi bozmamak için) ne yapacaktır?

İmam Azam Ebû Hanife’ye göre iki öğle arasında bir ikindi ve iki ikindi arasında bir öğle kılmak suretiyle geçirdiği bu iki namazı kaza edecektir.

Fethu’l-Kâdir’de, kiblenin ne taraf olduğunu kestiremeyen ve yön belirlemek için yaptığı araştırmalar da sonuç vermeyen bir kimsenin durumu ile ilgili olarak **el-İtâbî**’nin fetvaları arasında şu hüküm yer almıştır:

Bu kimse, bir kavle göre: “(kibleyi bulana kadar) **namazı kılmaz**” denilmiş; bir kavle göre de: “**Dört yöne doğru dört namaz kılar**” denilmiştir.

Namazını geçiren ve geçirdiği namazın beş vakit namazdan hangisi olduğunu bilemeyip karıştıran kimse hakkında şunları zikretmişlerdir:

İmam Ebû Hanife: “**Bu kimse üzerindeki namaz borcunu tam olarak eda ettiğine kesin kanaat getirmesi için (bir günlük) beş vakit namaz kılar**” demiş; el-Yenâbî’de el-Fakîh: “**Bizde İmam A’zam’ın bu kavlini alırız.**” demiştir. El-Hâniyye’de müellif: “**Bu görüşün, en ihtiyatlı kavlduğunu**”

söylemiştir. Bu hükümlerin sebep (ve gerekçe)leri de el-
Velvâliciyye’de şöyle belirlenmiştir:

“Bir gündüz ve bir gecenin (beş vakit) namazının kılınması, kesin delillerin delaleti ve yakini bilgi ile vaciptir. Vacibin üstesinden de ancak yukardaki hükümler çerçevesi içerisinde gelinilebilir. Gördüğün gibi, bu meseleler hakkında fukahâ, farzın iadesi ve ihtiyat için tekrar kılınması hükmünü vermişlerdir.”

Günlük beş vakit namazın eda ve kaza hususlarına bu kadar titizlikle ihtiyat gösterildiğine göre; haftanın diğer günlerinden daha faziletli olduğuna kesin olan ve değil farzlarının, nafilelerinin dah layıkıyla yerine getirilerek bereketli sevabının kaçırılmamasına özen gösterilen Cum’a gününün farzlarından birinin edasında, şartlarından birinin gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda herhangi bir şüphenin ortaya çıkması durumunda Cum’a namazının farzının edâsına günlük namazlardan daha çok itina gösterilmeli ve daha fazla ihtiyatlı davranılmalıdır. Cum’a namazları bu ihtiyat ve itinaya günlük namazlardan daha layıktır.

El-Itâbiyye ile Ebû Nasr Rahimehullah’ın fetvalarından aktarılarak et-Tatarhaniyye’ de yer verilen bir fetvaya göre: ***“Hiç namaz geçirmedığı halde ömürboyu kıldığı namazları ihtiyat maksadıyla kaza eden kimse hakkında şöyle denilmiştir: “Eğer bu kimse ömür boyu kılmış olduğu namazları eksiklik ya da mekruhluk ihtimali yüzünden kaza ederse, bu güzel, (küstahsen) olur; yok eğer böyle değilse, yani, eksiklik ya da mekruhluk (endişesi veya ihtimali) yoksa, o zaman bunu (yani tüm namazlarını yeniden kaza işini) yapmaz.”***

Bu konuda el-Hâniyye’de şu kavil yer almıştır:

“Bazıları bütün namazlarını kılmış olan bir kimsenin bunları yeniden kaza etmesi mekruh görür; ama doğru olan kavil bunun, (yani kılınmış namazların kaza olarak yeniden kılınmasının) caiz olduğudur. Ancak bu namazları sabah ve ikindi namazlarından sonra ki, bu vakitler kerahet vakitlerindedir, kılmak caiz olmaz. Selef-i Sâlihîn’den çoğu bunu, önceden kıldıkları namazların fasit olması şüphesine kapılarak, yapmışlardır...”

Ayrıca el-Hâniyye sahibinin: **“Bazıları bunu (yani kıldığı namazların tümünün kazasını) mekruh görür.”** Sözü açıkça onun **“eğer böyle değilse, (yani namazlarını eksiklik ya da mekruhluk endişesi) yüzünden kaza etmiyorsa; o zaman bunu (yani namazlarını yeni baştan kazası işini) yapmaz”** kavline döndüğünü göstermektedir. **“Eğer böyle değilse bunu yapmaz”** Eğer söz konusu kimse ömür boyu kılmış olduğu namazları kılarken herhangi bir eksiklik yapmış olması endişesi ya da namazın mekruhlarından herhangi birini işlemiş olması ihtimali yüzünden iade etmiyorsa, (yani ortada böyle bir ihtimal yoksa) bu namazları tekrar kılmaz... Her ne kadar eksiklik veya mekruhluk yokken namazları yeniden kılmanın mekruh olduğu söylenmişse de; yeniden, doğrusu kesinlikle caiz olduğu yönündeki kavildir. Dolayısıyla bu namazlarda eksiklik ihtimali veya mekruhluk endişesi bulunmaması durumunda da sahih olan görüş, iadenin caizliği görüşüdür.

Ben derim ki: (Yapmış olduğumuz) bu nakiller dirayet ilimlerinde birazcık payı bulunan kimselerin, Cum’a namazından sonra kılınan dört rek’at namaz (Zuhru Ahir)’in riva’i dayanaktan yoksun olduğunu söyleyenlere cevap olarak

yeterlidir. Üstelik bu (kaviller) bizim bu makalede hedeflediğimiz maksad(ın ne kadar isabetli olduğun)a apaçık bir şekilde delalet etmektedir.

El-Hâniyye’de ki nakil el-Hucce’den nakledilen *“Cum’anın farzından sonra kılınan dört rek’at (Zuhru Âhir)’in rivayetler içerisinde içerisinde dayanağı yoktur”* iddiasının reddi için kafidir.

Yolun en doğrusunu ve delilin en açığını gösteren ancak Allah (c.c.)’tır.

ÜÇÜNCÜ BAB

Bu bölümde yukarda özetle sözünü ettiğimiz ve etmediğimiz birtakım önemli, uyarıcı, tamamlayıcı ve faydalı bilgilere yer verelim.

Sonuç olarak yukarda naklettiğimiz, kaydettiğimiz delillerden anlaşılmuştur ki, Cuma’dan sonra bu dört rekâtı (Zuhr-u Ahir’i) kılmak gereklidir.